

Представлені у доповідях оцінки та аргументація стали предметом обговорення у форматі «круглого столу». У ньому взяли участь як науковці, так і педагогічні працівники Львівщини. Усі були одностейними у тому, що саме ЗНО дає суттєвий шанс кращим випускникам загальноосвітніх навчальних закладів, які прагнуть продовжувати навчання, здобути освіту за обраною спеціальністю у вільно обраному виші, незалежно від місця проживання батьків чи статусу школи.

Конференція схвалила спеціальну Резолюцію, у якій засудила спроби політизувати зміст програм ЗНО з вітчизняної і світової історії та висловила конкретні пропозиції щодо розвитку зовнішнього незалежного оцінювання як ефективного засобу національ-

ного незалежного моніторингу якості середньої освіти. Учасники конференції вирішили направити текст цієї Резолюції на адресу керівництва МОНМіС України, УЦОЯО та комісії з питань освіти і науки Верховної Ради України. Вони також схвалили звернення «До освітян та співгромадян!», у якому закликали добиватись, щоб зовнішнє незалежне оцінювання якомога краще гарантувало права Людини та служило інтересам українського суспільства.

Далі подано окремі доповіді учасників конференції «Програми зовнішнього незалежного оцінювання з історії України та всесвітньої історії: змістове наповнення», виклад виступів у форматі «круглого столу», а також схвалені ними підсумкові документи.

Щодра Ольга

Історія традиційного суспільства у програмі зовнішнього незалежного оцінювання та у шкільних підручниках з історії України

Програма з історії України для ЗНО відображає певні тенденції у розвитку шкільної історичної освіти впродовж останніх років. На мій погляд, про них треба говорити у ширшому контексті, не обмежуючись лише останніми змінами, які стали приводом для нашої зустрічі.

Про необхідність нових підходів до викладання шкільної історії українські історики заговорили в ході дискусії, яку організував Центр дослідження суспільства у 2009 році. Якщо стисло охарактеризувати суть запропонованих змін, то автори нової концепції пропонували розглядати історію України як сукупність історій різних народів, що її населяють, а отже, відмовитися від етноцентричного підходу. Недоліком наявних програм і підручників вони вважали той факт, що у них занадто велика увага приділена історії визвольної боротьби, зокрема, історії козаччини, а також історії Гетьманщини. Оскільки гуманітарна ситуація в Україні у 2009 р. значною мірою відрізнялася від сьогоденної, запропоновані новації можна було пояснити бажанням якнайшвидше досягнути справжнього європейського рівня шкільної освіти. Однак сам підхід до

досягнення мети дуже нагадував недавні радянські часи: авторів розкритикованих шкільних підручників на обговорення не запросили, жодних позитивних змін у програмі шкільної історичної освіти і у змісті підручників, створених у роки незалежності, не відзначили. А вони таки відбулися і були очевидні: за відносно невеликий період з'явилося кілька підручників історії для кожного класу, розгорнулася робота зі створення програми і підручників для дванадцятирічної шкільної освіти. Автори підручників залучили новий джерельний матеріал, особливо це стосується історії XIX–XX століть, вперше систематично висвітлили політичну історію України, акцентувавши увагу на етапах розвитку української державності і національно-визвольних змаганнях, на розкритті «білих» плям української історії. Щораз ширше у кожному наступному підручнику висвітлювалася історія розвитку культури, соціально-економічна історія українських земель. Велику роботу зі створення концепції української історії XIX–XX ст. провів наш колега із Запоріжжя професор Федір Турченко, який написав підручники для 9, 10

і 11 класів. Ще раз повторює: позитивні зміни у шкільній історичній освіті порівняно з її радянською концепцією (а з нею насамперед треба порівнювати) були очевидні. Це, звісно, не означає, що програму з історії не слід вдосконалювати і розвивати. Учасники дискусії пропонували у центрі нової концепції поставити соціальну історію, оскільки акцент на політичній історії, історії визвольної боротьби, на їхню думку, міг стати чинником розвитку ксенофобських настроїв. Однак, як відомо, більшість повстань і політичних рухів базувалися саме на соціальних конфліктах, а тому це ще питання: чи можна, об'єктивно висвітлюючи соціальні відносини на українських землях, створити більш «миролюбну» концепцію української історії. Справа, на мій погляд, полягає не у тому, про що писати, а у тому – як писати про ті чи інші гострі питання нашої історії, і у тому, чи здатні усі її суб'єкти сприйняти часом гірку історичну правду про минулі події. Однак без цієї об'єктивної картини минулого ми не бачимо в істинному світлі сьогодення і не можемо закласти міцний фундамент спільного майбутнього.

Зараз Центр дослідження суспільства знову активізував дискусію у зв'язку із звинуваченнями на адресу профільного міністерства у радянзації змісту програми ЗНО, а саме заміні діячів українського визвольного руху діячами, які здійснювали більшовизацію України.

Перш ніж торкнутися нових ініціатив Центру, який слушно вказує, що дискутувати треба не про деталі (хоч вони дуже вже красномовні), а про більш глобальні загальні підходи до концепції шкільної історичної освіти, хочу поставити запитання: яка мета ставиться перед шкільною історичною освітою? Від відповіді на нього залежить і решта: концептуальні засади, головні завдання.

На моє переконання, перед школою, крім освітньої, стоїть також не менш важлива виховна мета: вона покликана дати учням не тільки певний загальний освітній рівень, а й виховати громадянина України. У шкільній освіті виховний аспект є рівнозначний освітньому. І забезпечується він значною мірою саме викладанням історії. А тому, коли ми говоримо про нові концепції шкільної освіти, то повинні розуміти, кого ми хочемо виховати.

Звинувачуючи сучасну концепцію історичної шкільної освіти і підручники, у яких вона втілена, у надмірній заполітизованості і

наголошуванні колоніального статусу українських земель, у надмірній увазі до українського визвольного руху, її критики не задаються питанням: а на чому акцентують увагу автори польських підручників, коли мова іде про XIX ст.? Невже на досягнення окремих поляків у Російській імперії, на конформізмі і здатності виживати, чи на польському визвольному русі? Логіка виживання, пристосування, реалізації себе будь-якою ціною певною мірою була виправдана в колоніальних умовах існування, коли не було жодних перспектив на утворення власної держави. Однак, ми не можемо нею керуватися зараз, розробляючи концепцію шкільної освіти у незалежній Україні, ставити модель пристосування, а не визвольної боротьби, в основу сучасної концепції історії. А саме це пропонують прихильники її «позитивного» висвітлення, які наголошують, що українці також, мовляв, є творцями радянської та інших імперій, у складі яких перебували. Це хіба якщо під «співтворчістю» розуміти відмову від власної мови, віри і національності заради кар'єрного зростання, неодноразову втрату національної еліти і, як наслідок, її сучасний плачевний стан. Такий підхід є зрозумілий лише у тому випадку, якщо ставиться мета підготувати сучасні покоління до нових колоніальних умов існування. Якщо ми змістимо акцент з історії українського визвольного руху, називатимемо терористами і бандитами його учасників, то навряд чи зможемо виховати покоління громадян і патріотів своєї держави. Аксиомою існування кожної цивілізованої нації є належне шанування усіх, хто віддав життя за її незалежність. І цьому має також вчити шкільна історія. І не може бути «регіональних» героїв: звідки б вони не походили, де б не боролися за Україну, вони – українські герої. «Регіоналізація» учасників українського визвольного руху – ще один крок до розколу України, показник великих прогалин і державного недбалства у царині історичної освіти.

Серед недоліків цієї програми з історії називають **етноцентризм**. У сучасних українських реаліях пропозиції відмовитися від етноцентризму і розширити історію національних меншин у підручниках дуже вже нагадують історичну версію мовного закону К-К.

Прихильники нових підходів забувають, що найбільші національні меншини в Україні мають потужні національні держави, які

належно дбають за вивчення своєї національної історії. Вони чомусь не наводять прикладів висвітлення історії українців у російських, угорських, польських шкільних підручниках. Чи її там немає? Я ознайомила з російськими вузівськими підручниками. За основу концепції історії Росії взята імперська історична схема Карамзіна-Погодіна, у якій Київська Русь – це початки російської державності. Жодних згадок про «спільну колиску» українців або білорусів. У Росії на урядовому рівні поставлене завдання готувати істориків-пропагандистів. І з цими реаліями ми, пропонуючи зміни до концепції історичної освіти, також повинні рахуватися, якщо ми реалісти.

Підсумовуючи сказане, хочу наголосити, що, на мою думку, зараз не час радикально змінювати програму шкільної історичної освіти (ту, яка була станом на 2010 рік) у бік зменшення політичної історії й історії національно-визвольних рухів і з таких позицій переписувати наявні шкільні підручники. По-перше, тому, що ці підручники більш об'єктивно і повно від попередніх (а тільки так їх можна оцінювати) висвітлюють історію України і свій навчально-виховний ресурс ще не вичерпали. По-друге, тому, що тільки на прикладах історії національно-визвольного руху можна виховати покоління з активною громадянською позицією. По-третє, тому, що ми ще не засвоїли уроки своїх державотворчих поразок і національних катастроф, таких, як голодомори, демографічні втрати на фронтах чужих воєн, а незасвоєні уроки історії здатні повторюватися. І, нарешті, тому, що ми маємо враховувати агресивну імперську концепцію шкільної освіти наших сусідів.

Це не означає, як я уже говорила, що не треба нічого змінювати. Зміни треба робити і вони помітні у кожному новому підручнику, щоправда, не з усіма можна погодитися. Якщо хтось хоче написати ще й підручник соціальної історії, то нехай напише, але не для того, щоб замінити наявні, а як одну із можливих версій історії України. Однак, ще раз повторюся: хто знає, чи соціальна історія, в її українському варіанті, не буде мати ще більшого ксенофобського заряду, ніж історія національно-визвольної боротьби. Якщо ж під соціальною історією розуміється насамперед історія повсякденна, то для її неперехового написання українським істо-

рикам треба дослідити ще багато аспектів українського історичного буття: історію ідей, історію жінок, історію дитинства та юнацтва, історію хвороб, еволюцію моральних і етичних норм та ін. Європейські історики, тільки дослідивши всі ці аспекти історичного процесу і написавши багатотомні узагальнювальні праці, присвячені кожному з них, звернулися до історії повсякденного життя.

Добре, що ми вже зараз маємо по кілька підручників історії для кожного класу і вчитель може обирати, за яким навчати учнів. Програм з історії також може бути кілька і, зокрема, вчительська авторська програма, як, наприклад, в англійських школах. Освітнянські чиновники не повинні контролювати і дріб'язково регламентувати вчителя у процесі навчання, а лише скеровувати освітній процес через ЗНО. Підсумки ЗНО мали б стати єдиним критерієм фаховості вчителя. Тобто насправді говорити треба насамперед про давно назрілу потребу загального реформування шкільної освіти, а вже потім – про зміни навчальних програм, враховуючи різні освітні рівні. Завданням освітянських чиновників мало б бути забезпечення належних умов навчання і контроль його кінцевого результату через ЗНО. Його програма з історії може бути дещо вужчою (або ширшою) від шкільної, але концептуально вона, безперечно, має бути тотожною їй.

А зараз хочу більш конкретно висловитися про стан висвітлення стародавньої і середньовічної історії України в актуальній програмі ЗНО і підручниках. Вони не враховують новітніх досліджень, зокрема відкриття експедицією інституту археології НАНу решток найдавнішої на сьогодні в Європі «людини розумної» в Криму в печері Буран-Кая (факт, визнаний європейською науковою спільнотою), нове датування Трипільської культури (протоцивілізації) від середини VI тис. до н.е. до початку III тис. до н.е., встановлене українськими і румунськими археологами, що суттєво змінює загальну картину стародавньої історії, не подається бачення артефактів стародавньої історії України авторитетними зарубіжними вченими (про перші у світі штучні житла, музичні інструменти, одомашнення коня і винайдення вершництва, одночасне або й раніше від Месопотамії винайдення колеса і колісного транспорту). Не можна погодитися також із деякими концептуальними моментами у висвітленні історії Київської Русі: у

нових підручниках (автори В.С. Власов і Ю.Ю. Свідерський, Т.В. Ладиченко, Н.Ю. Романишин) знято її визначення як середньовічної імперії, яке вперше з'явилося у підручнику Г. Сергієнка і В. Смоля у 1994р. і давало об'єктивні критерії для визначення етапів розвитку руської державності і розуміння етнополітичних процесів. У підручнику В.С. Власова і у підручнику Ю.Ю. Свідерського, Т.В. Ладиченко, Н.Ю. Романишина історія Руської держави починається так само, як колись у радянських і в сучасних російських, з 882 р., з приходу у Київ Олега, який, нібито, об'єднав два центри державності – новгородський і київський. Цей акт «об'єднання» («новгородського завоювання») подається як початок Русі. Російським авторам відштовхування від цієї літописної події

(насправді Новгород у цей час ще не існувало) дає змогу обґрунтувати претензії на Русь, як етап російської державності. Важко, натомість, зрозуміти логіку українських істориків, які ігнорують більш як півстолітню історію Русі до появи у Києві Олега: походи на чорноморські візантійські володіння кінця VIII – початку IX ст., перше посольство 838–839 рр., правління Аскольда, походи Русі на Константинополь, перше Аскольдове хрещення.

Недоліком підручників для 7 класу є, на мій погляд, недостатня увага до питань побутової культури, до історичних персоналій; описуючи економічний і культурний розвиток Русі і Галицько-Волинської держави, варто було б застосувати метод порівняння із сусідніми і західно-європейськими країнами того часу.

Чорний Модест

Медієвістичні аспекти аналізу програми ЗНО 2013 року із Всесвітньої історії

Ще від початку 90-х років ХХ ст. і до сьогодні гарячі дискусії науковців, педагогів та політиків (різного ступеня наближеності до історичної науки) стосовно актуальних проблем історії України (національно-визвольна боротьба XVII–XX ст., Голодомор, репресії тоталітарних режимів, дисидентський рух та ін.) залишають без належної уваги Всесвітню історію. Її величезні хронологічні етапи, факти та персоналії залишаються у „прокрустовому ложі” псевдонаукових політизованих схем російської-радянської, а в деколи навіть і російсько-імперської „дожовтневої” історіографії. Йдеться про хронологічно один із найбільших і найважливіших періодів загальноєвропейської історії – історію середніх віків (V–XV ст.). Метою цієї статті є спростувати низку стереотипів і політичних міфологем, виявити неточності і недопрацювання, які, на жаль, є в програмі ЗНО 2013 р. із Всесвітньої історії і стосуються згаданого хронологічного періоду.

Окреслюючи дуже нечисленні позитиви, слід віддати належне укладачам програми ЗНО 2013 р. за те, що у загальних хронологічних аспектах визначення періоду

середніх віків у європейській історії вони дотримуються широко прийнятої у науковому світі Європи і Америки схеми, обмежуючи верхню межу історії середніх віків і нижню ранньомодерного часу 1492-м роком – часом відкриття Христофором Колумбом Америки і започаткованої західноєвропейськими державами подальшої широкомасштабної експансії на території земель Нового Світу. У цьому питанні укладачі програми, хочеться вірити, свідомо і принципово відійшли від пріснопам'ятних традицій радянської історіософії. Остання, як пам'ятаємо, верхню хронологічну межу історії середніх віків абсолютно алогічно й безальтернативно визначала часом т.зв. Англійської буржуазної революції (1641–1653 рр.).

Другим позитивним аспектом складової програми, присвяченої середнім вікам, є те, що її автори приділяють увагу персоналіям європейської історії цього періоду. Цим автори програми також порушують „звичайну схему” російсько-радянського бачення світової історії загалом і середньовічної зокрема. Як не дивно, але, декларуючи гуманізм і об'єктивність, радянська історична наука, починаючи від середини 50-х років ХХ ст.,